

Decennialang werd een vast rijtje schilders, onder wie Piet Mondriaan, beschouwd als dé pioniers van de abstracte schilderkunst. Totdat het werk van de Zweedse Hilma af Klint ineens opdook. Plotseling moest de kunstgeschiedenis worden herschreven.

Door Susan Nortier

**PIONIER
VAN DE
ABSTRACTIE**

Hilma af Klint, 'The Evolution, The WUS Seven-Pointed Star, Group VI, No. 14' (1908).

Hilma af Klint (1862-1944) en Piet Mondriaan (1872-1944) zijn tijdgenoten, maar hebben elkaar nooit ontmoet. Toch zijn er opvallend veel gelijknissen tussen de twee kunstenaars, die nu het onderwerp zijn van een tentoonstelling in het Kunstmuseum Den Haag.

Af Klint en Mondriaan begonnen als landschapsschilder, maar ontwikkelden zich tot abstract schilder. Het bijzondere tijdperk waarin ze leefden, zie je terug in hun oeuvres. Dankzij allerlei wetenschappelijke ontdekkingen en de opkomst van spirituele bewegingen die daarmee gepaard gingen, veranderde de kijk op de werkelijkheid rond de eeuwwisseling radicaal. Röntgenstraling, elektronen en radiogolven werden ontdekt.

Al die onzichtbare fenomenen waren best abstract en mysterieus, opkomende spirituele bewegingen zagen die ontdekkingen als het bewijs voor het bestaan van een geestelijke wereld', vertelt curator Laura Stamps van het Kunstmuseum Den Haag. 'Het was een fascinerende tijd, want het wereldbeeld kanteelde: de perceptie van wat de werkelijkheid was, werd onderstebouwen gekeerd.' Wat men kon waarnemen, was kennelijk slechts een fractie van de werkelijkheid.

FOTO: COURTESY THE HILMA AF KLINT FOUNDATION

Piet Mondriaan zocht in de abstractie een beeldtaal om het leven in al zijn volheid en rijkdom weer te geven.

Zowel Af Klint als Mondriaan raakte hierdoor zeer geïnteresseerd in de destijds populaire esoterische stromingen theosofie en antroposofie. Beide kunstenaars ontmoetten gelijkgestemden bij speciale verenigingen. Hun spirituele interesses waren een drijvende kracht in de ontwikkeling van hun kunst. Het prikkelde de verbeelding.

Controversiële ideeën

Beide schilders begonnen met het vastleggen van de natuur, maar ontwikkelden gaandeweg een compleet eigen, unieke vormtaal, weg van het figuratieve. De vormtaal van Af Klint was gebaseerd op spiralen en geometrische vormen in pastelkleuren, die van Mondriaan op rasters in primaire kleuren. Mondriaan werd er wereldberoemd mee, maar Af Klint bleef decennialang onder de radar. Hoe is dat te verklaren?

Hilma af Klint was een intelligente, eigenzinnige vrouw met controversiële ideeën, waardoor ze in haar aristocratische familie ook marineofficieren een buitenbeentje was. Haar talent voor tekenen en schilderen was onmiskenbaar. Haar vader zag Hilma's talent en liet haar studeren aan de kunstacademie in Stockholm.

Nast schilder was Af Klint ook medium. Veel werk maakte ze in opdracht van hogere machten, schreef ze in haar dagboeken. 'Ze had felblauwe ogen die recht door je heen keken', vertelt familielid Ulla af Klint in de documentaire *Beyond the visible* uit 2019.

'Ze wilde begrijpen wie wij zijn, in een kosmisch perspectief', zegt Iris Müller-Westermann, directeur van het Moderna Museet in Malmö, Zweden, in dezelfde documentaire. Haar 26 dagboeken vol natuurtekeningen, wiskundige schema's en filosofische overwegingen spreken boekdelen.

De verbanden die Af Klint zag tussen allerlei vormen van leven begon ze op geheel eigen manier te verbeelden. Soms vooral geometrisch, soms met meer organische vormen. Bekend zijn haar *evolutionary images*, series waarin ze bijvoorbeeld zwanen laat transformeren tot kubussen

Hilma af Klint, 'The Ten Largest, Group IV, No. 3, Youth' (1907).

Hun spirituele interesses waren een drijvende kracht in hun kunst

Hilma af Klint, 'The Swan, The SWU Series, Group IX, Part I, no. 13' (1915).

en weer terug. Ook *The Ten Largest* (1907) is een bekende serie: tien monumentale doeken van ruim drie meter hoog die ze in slechts veertig dagen maakte, en die de ontwikkeling van kindertijd tot ouderdom verbeelden. In deze wonderlijke werken is overdadig dat de natuur haar inspireerde; de spiralen en organische vormen doen denken aan slakkenhuizen en elementen uit het plantenrijk.

In de luwte

Af Klint was in Zweden succesvol met haar figuratieve werk, voornamelijk landschappen, maar ook wel portretten. Haar abstracte werk liet ze echter bijna nooit zien. 'Ze behoorde niet tot de internationale kunstkringen in bijvoorbeeld Parijs, ze maakte haar vernieuwend werk in de luwte in Zweden', vertelt Stamps. Haar werk was zo eigenzinnig dat het niet gauw ge-

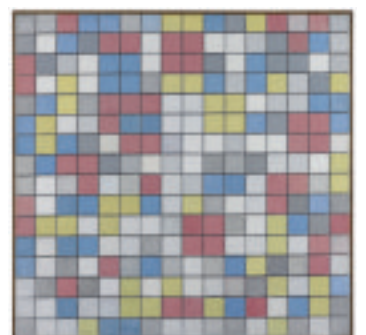
cepteerd zou worden. Ook zou ze als vrouwelijke kunstenaar die bevoorrechte wereld, niet snel serieus genomen worden.

Ze was lid van De Vijf, een groep vrouwen die geregeld samenkwamen om seances te houden waarin zij boodschappen uit hogere bewustzijnsferen ontvingen. Geleid door geestelijke gidsen maakten ze tekeningen die ontstonden zonder bewuste controle over de hand. Zo bouwden ze een visuele woerdschat op waarin ze hun opvattingen combineerden met botanische en wetenschappelijke motieven.

Af Klint kreeg in 1906 van twee van deze geesten de opdracht om *The Paintings for The Temple* te maken, waartoe ook *The Ten Largest* behoren, vertelt Stamps. Af Klint realiseerde zich dat de wereld nog niet klaar was voor haar oeuvre. →

Ze was succesvol met figuratief werk, haar abstracte werk liet ze niet zien

FOTO: NEDERLANDS INSTITUUT VOOR KUNSTGESCHIEDENIS

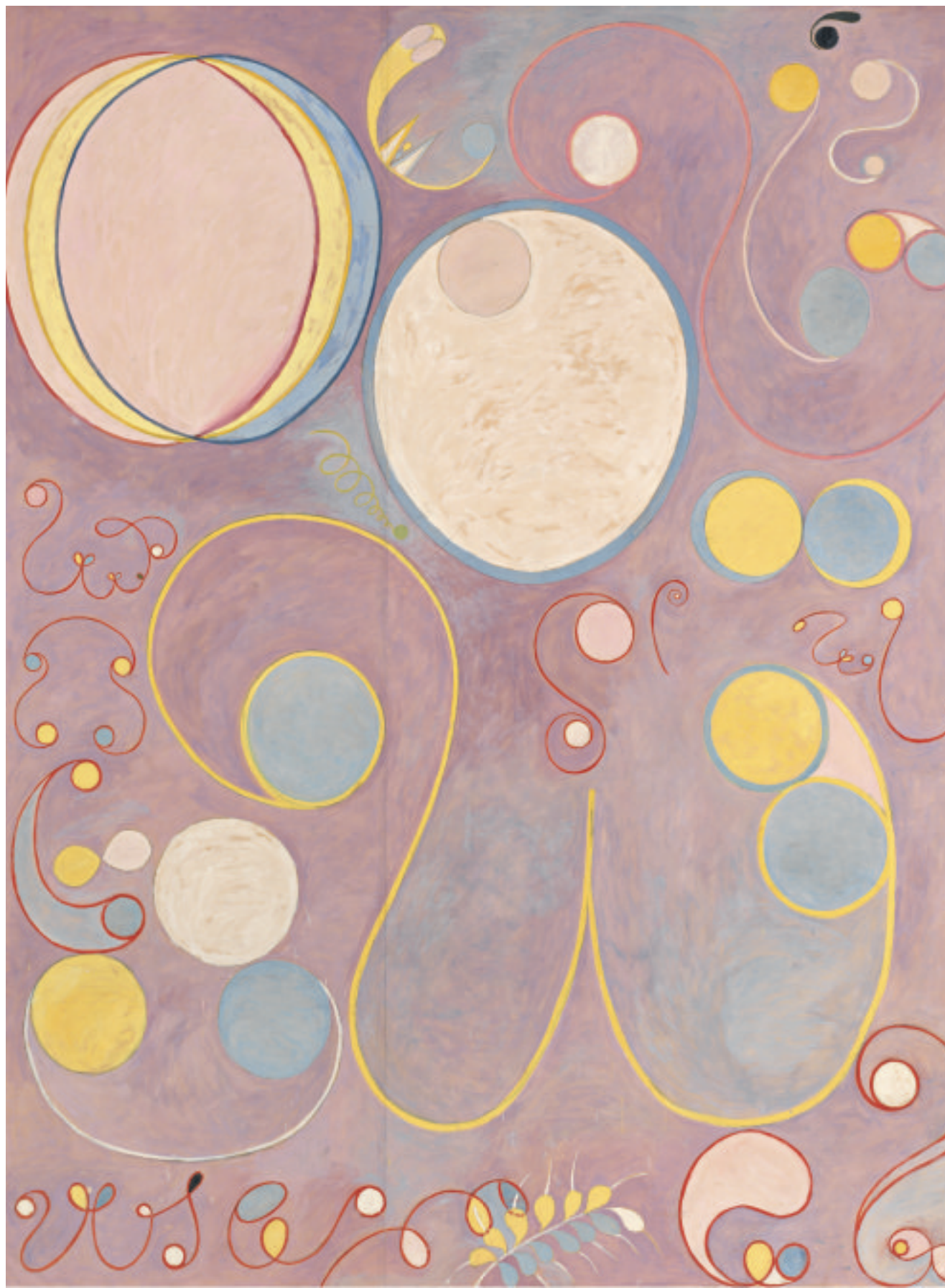
Stamps: 'In haar dagboeken legde ze vast dat een groot deel van haar werk pas twintig jaar na haar dood openbaar mocht worden.'

Rijkdom

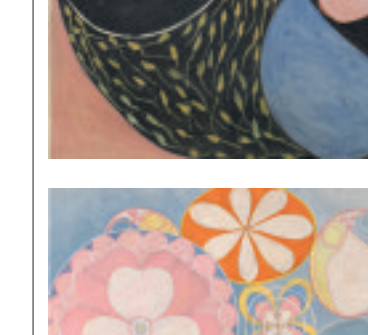
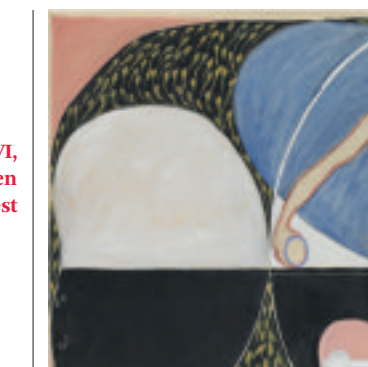
Af Klint en Mondriaan geloofden diep in de verbondenheid tussen alle aspecten van het leven. 'Ze zochten naar een artistieke vorm om het leven in al zijn volheid en rijkdom weer te geven', aldus Stamps. Ze kwamen ieder tot een eigen vorm van abstractie. Af Klint combineerde vaak figuren, symboliek en abstractie, Mondriaan kwam stap voor stap uit bij verticale en horizontale lijnen. Bij de een is abstractie een mogelijkheid, bij de ander een eindpunt.

De expositie die nu te zien is in het Kunstmuseum laat zien hoe beide schilders waren geworteld in de natuur. De tentoonstelling biedt een fris perspectief.

Af Klint realiseerde zich dat de wereld niet klaar was voor haar oeuvre

Hilma af Klint, 'The Ten Largest, Group IV, No. 8, Adulthood' (1907).

Rechts: Hilma af Klint, 'The Evolution, The WUS Seven-Pointed Star Series, Group VI, No. 11' (1908) en 'The Ten Largest No. 2, Childhood' (1907).

hun reputatie kon schaden.

Het jaar daarop kreeg Af Klint voor het eerst erkenning in haar thuisland: het Moderna Museet in Malmö organiseerde een grote overzichtsexpositie. Maar ze veroverde pas een definitieve plek op het internationale kunstpodium toen het Guggenheim in 2019 haar werk liet zien. Uiteindelijk kon het MoMA niet anders dan het belang van Af Klints werk erkennen.

Wie nog twijfelt aan het gewicht van Hilma af Klints nalatenschap, doet er goed aan *Beyond the visible* te bekijken. Divers werk van de groten der aarde wordt direct vergeleken met eerdere schilderingen van Af Klint. Paul Klee, Cy Twombly, Andy Warhol, Wassily Kandinsky, Piet Mondriaan – hun 'niekie' vormtaal was lang niet zo revolutionair als altijd gedacht. Af Klint was ze allemaal voor. ○

Pas in 1986 werd haar werk buiten Zweden vertoond, eerst in Los Angeles en daarna in het Gemeentemuseum (nu Kunstmuseum) in Den Haag. Hilma af Klint werd er als nieuwkomer tussen de abstracte pioniers Mondriaan, Kandinsky, Malevitsj en Kupka gezet. Toen het Museum of Modern Art in New York in 2012 met de expositie 'Inventing abstraction' kwam, werd Af Klint daarin getoond noch genoemd – wellicht omdat toegeven dat zij haar tot dan toe over het hoofd hadden gezien,

**&
TENTONSTELLING**

De expositie *Hilma af Klint & Piet Mondriaan - Levensvormen* is tot en met 25 februari te zien in Kunstmuseum Den Haag.

FOTO: KUNSTIN.GELDEN DEN HAAG